

В. У. Коваль

Музычная культура як фактар кансалідацыі беларускай дыяспары (1918–1939 гг.)

У артыкуле аналізуецца роля музычнай культуры ў працэсе кансалідацыі беларускай дыяспары ў Чэхаславакіі, Латвіі, Літве, Францыі, Аргенціне, ЗША ў міжваенны перыяд. Складанаму працэсу сацыяльна-псіхалагічнай адаптацыі эмігрантаў спрыяла беларуская народная песня.

Уводзіны. Спадчына беларускага замежжа з’яўляецца каштоўнай часткай нацыянальнай культуры. Дыяспара – дынамічная сацыяльная з’ява, грамадска-палітычная па сваім характары. Дамінантай у культуры беларусаў замежжа стала народнае мастацтва, якое дазваляла захоўваць нацыянальную ідэнтычнасць дыяспары, калектыўныя сувязі эмігрантаў, пачуццё групавой салідарнасці, імкненне да захавання нацыянальнай свядомасці.

Асноўная частка. Нацыянальную дыяспару спецыялісты адносяць да «новых», ці «сучасных», бо гісторыя яе фарміравання пачалася толькі ў міжваенны перыяд. Сучасныя даследаванні па этнічнай псіхалогіі дакладна вылучаюць этапы станаўлення дыяспар, гісторыка-культурныя рысы асобных дыяспаральных груп. Адметнае значэнне надаецца аналізу працэсу акультурацыі і міжкультурнай адаптацыі, у выніку якіх эмігранты павінны былі дасягнуць сваёй адпаведнасці новаму культурнаму асяроддзю, прымаючы іншыя традыцыі і нормы паводзін. Асноўнай мэтай індывідуальнай адаптацыі эмігрантаў было імкненне да гармоніі і камфорту як на псіхалагічным, так і на сацыяльным узроўні.

Музычная культура беларускай дыяспары ў міжваенны перыяд спрыяла складанаму працэсу сацыякультурнай адаптацыі асоб у прымаючым грамадстве, эмігранты сваімі вечарынамі пашыралі кантакты на бытавым узроўні, актыўна ўключаліся ў сацыяльнае і культурнае жыццё нацыянальнай супольнасці. Беларускія народныя песні і тэатральныя пастаноўкі скарачалі культурную дыстанцыю з дамінуючым этнасам, скасоўвалі няроўнасць і моўны бар’ер. Багатая музычная спадчына дазваляла беларускай дыяспары падтрымліваць нацыянальную ідэнтычнасць і захоўваць сваю культурную спецыфіку.

Адметныя культурныя цэнтры беларускага замежжа ў міжваенны перыяд сфарміраваліся ў Чэхаславакіі, Літве, Латвіі, Францыі, Аргенціне, ЗША. Кожная краіна мела свае асаблівасці, абу-

моўленыя знешняй і ўнутранай палітыкай. У момант абвяшчэння і прызнання дзяржаўнасці Літвы і Латвіі беларуская супольнасць вылучалася сваім кампактным пражываннем на тэрыторыях створаных краін. Чэхаславакія прымала ў асноўным беларускіх палітычных эмігрантаў, а эканамічная эміграцыйная хваля была шырока прадстаўлена ў Аргенціне, ЗША, Францыі.

Важным крытэрыем для фарміравання дыяспары з’яўляецца працэнт інтэлектуальнай эліты нацыі ў асяроддзі замежжа, які ўплывае на магчымасць самаідэнтыфікацыі эміграцыі ў новых культурных умовах. Беларуская нацыянальная інтэлігенцыя за мяжой было мала. Асноўная частка эканамічных эмігрантаў – гэта малазабяспечаныя сяляне з тэрыторыі Заходняй Беларусі. Харавыя і тэатральныя калектывы ў асяроддзі замежжа складаліся ў асноўным з аматараў. Інфармацыя пра прафесійных беларускіх кампазітараў і музыкантаў у гістарычных крыніцах сустракаецца рэдка. Напрыклад, беларуская супольнасць Латвіі захаплялася талентам маладога беларускага кампазітара Юліі Александровіч, якая скончыла курс кампазіцыі Латвійскай кансерваторыі. Піяністка і кампазітар Ю. Александровіч займалася апрацоўкай твораў беларускіх паэтаў Латвіі [гл. пра гэта: 5, с. 161]. Яна працяглы час супрацоўнічала з вядомым латышскім паэтам і грамадскім дзеячам Янам Райнісам, напісала оперу на тэкст яго п’есы «Дзміце, весярочкі!», якую беларуская супольнасць спрабавала перакласці на родную мову.

Беларусы замежжа імкнуліся шукаць і развіваць нацыянальныя таленты, а ў некаторых выпадках спрабавалі сфарміраваць пачуццё салідарнасці з дыяспарай у вядомых уладжэнцаў этнічных беларускіх тэрыторый. Адметны матэрыял пра беларускага опернага сьпевака ў Італіі Паўла Пракапеню, які нарадзіўся ў вёсцы Заполле Косаўскага павета, быў апублікаваны ў 1937 г. на старонках літаратурна-навуковага часопіса «Калосьсе». Сваю музычную кар’еру Пракапеня пачынаў статыстам Варшаўскай оперы. Малады спявак у музычных колах пазнаёміўся са знакамітым лірыка-драматычным тэнарам Янам Кепурам, які дапамог яму атрымаць стыпендыю для вучобы ў Вене і Рыме.

У артыкуле пра Пракапеню падкрэсліваецца значэнне нацыянальнай ідэнтычнасці ў працэсе сацыялізацыі асобы: «Паважаны і слаўны артыст у гутарцы са мной сказаў: “Быў беларусам і астануся ім” – астанецца такім, якім маці нарадзіла, якім фігуруе ў пашпарце. Дагэтуль у сваіх канцэртных выступленнях нічога не даваў з рэпэртуару беларускага, бо не знаў яго. Чаму так сталася?

Сталася гэта таму, што дасюлешні жыццёвы шлях артыста не спрыяў абзнамленню з беларускай музычнай літаратурай» [7, с. 120]. У часопісе «Калосье» вылучаецца тое, што поспехі і дасягненні маладога беларускага опернага спевака былі адзначаны ў 1932 г. залатым медалём на міжнародным музычным конкурсе ў Італіі, а ў 1936 г. – ватыканскім ордэнам і Крыжам італьянскага ўраду [гл. пра гэта: 7, с. 121]. У матэрыяле часопіса выказваюцца спадзяванні: «Артыст запэўнівае, што, канцэртуючы, будзе даваць і рэпэртуар беларускі. Незадоўга – кажа – пачуецца з рымскага мікрафону нашыя родныя беларускія песні» [7, с. 121]. Артыкул пра Пракапеню цудоўным чынам ілюструе намаганні беларусаў замежжа вылучыць таленавітых асоб з мэтай падтрымкі калектыўнай ідэнтычнасці дыяспары, фарміравання салідарнасці членаў этнічнай групы пры дэманстрацыі спадчыны беларускай музычнай культуры на міжнародным узроўні.

Культурная адметнасць нацыянальнай дыяспары дазваляла беларусам актыўна пашыраць міжнародныя кантакты. Творчае супрацоўніцтва з украінскімі эмігрантамі ў Чэхаславакіі апіралася на падабенства пеўчай традыцыі і моўнай блізкасці, якія фарміраваліся яшчэ з перыяду станаўлення народнасці ў Сярэднявекі. Украінская дыяспара змагла стварыць цэлую музычную школу. Важную ролю ў падрыхтоўцы музыкантаў і спевакоў за мяжой мела музычна-педагагічнае аддзяленне Украінскага вышэйшага педагагічнага інстытута імя М. Драгаманава з фартэп'янным, скрыпачным, дырыжорскім і вакальным класамі.

Адметнай старонкай музычнай спадчыны беларускай дыяспары стала творчае супрацоўніцтва з вядомым украінскім дырыжорам, кампазітарам і хормайстрам Аляксандрам Кошыцам. У Беларускім дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва захоўваецца групавы фотаздымак Украінскай капэлы пад кіраўніцтвам А. Кошыца, які быў зроблены паміж 1919 і 1922 гг. у перыяд еўрапейскіх гастрольяў калектыву. Подпісы на здымку ілюструюць стаўленне украінскіх спевакоў да беларусаў: «*На ўспамін беларусам ад Пражскай капэлы. На ўспамін беларусу ад украінкі. Марыя Тэрміла. Брату беларусу – сястра украінка на памяць пра чужбіну. М. Прыянская*» [2, л. 2].

Высокі прафесійны ўзровень спевакоў Украінскай капэлы дазволіў ім дастаткова хутка набыць папулярнасць за мяжой, атрымаць станоўчыя водгукі на іх гастрольную праграму, апублікаваныя ў вядучых перыядычных выданнях свету. Факт супрацоўніцтва

капэлы з беларускімі эмігрантамі дэманструе дачыненне беларусаў да сусветных культурных падзей.

Лёс творчага калектыву Кошыца стаў адметным для украінскай дыяспары. Кампазітара ў 1930-я гг. называлі «бацькам украінскай песні Амерыкі», бо ён прыклаў значныя намаганні для пашырэння украінскай культуры. Кошыц узначаліў Украінскую капэлу ў 1919 г., калі калектыў выехаў у гастрольнае турнэ па Еўропе. Гастролі пачаліся ў Празе. Можна выказаць меркаванне, што згаданы здымак капэлы быў падараваны беларусам пасля выступлення капэлы ў Празе ў пачатку доўгай і насычанай гастрольнай праграмы, якая дазволіла калектыву атрымаць сусветнае прызнанне ў прафесіяналаў. Прафесар Пражскай кансерваторыі Яраслаў Кржычка пісаў пра адметны стыль выканання капэлы: «Была гэта прыгажосць гука, чараў, паўната і з'яднанне галасоў, абсалютная дасканаласць інтанацыі. У чым мы не можам канкураваць з украінцамі, дык гэта з іх галасамі» [цыт. па: 3, с. 22]. Водгукі еўрапейскіх крытыкаў падкрэслівалі выдатную вакалізацыю выканаўцаў капэлы, а музычныя сусветныя колы Еўропы захапляліся рытмавым пачуццём дырыжора Кошыца.

Пасля Чэхаславакіі Украінская капэла прадставіла сваю творчасць у Аўстрыі, Францыі, Швейцарыі, Вялікабрытаніі, Бельгіі, Галандыі, Германіі. У 1922 г. калектыў выехаў з гастрольямі ў ЗША, дзе прадоўжыў свой тур да 1923 г. Капэла таксама выступала ў Мексіцы, Бразіліі, Аргенціне, Уругваі, на Кубе. Пасля заканчэння паспяховай гастрольнай праграмы большасць спевакоў калектыву засталіся ў ЗША.

Адной з асноўных гістарычных крыніц па даследаванні культурнай спадчыны Украінскай капэлы Кошыца стала манаграфія Сымона Нарыжнага «Украінская эміграцыя. Культурная праца украінскай эміграцыі паміж дзвюма сусветнымі войнамі» [3]. Украінскі эмігрант у Чэхаславакіі С. Нарыжны ў сваім даследаванні падкрэсліваў, што капэла папулярызавала ідэю самастойнасці ўкраінцаў на міжнародным узроўні, раскрываючы скарбы духоўнай творчасці украінскага народа. У манаграфіі апублікаваны цытаты з рэцэнзій на выступленні калектыву, якія адлюстроўваюць поўнае захапленне прафесійных музычных колаў адметнай тэхнікай, артыстычнасцю выканання і дакладнасцю інтанацыі.

Нарыжны падкрэсліваў: «Асаблівае ўражанне на гледача рабіла тое, што капэла ўсю праграму спявала на памяць, і што дырыжор Кошыц, як узорны маэстра сваёй прафесіі, не выкарыстоўваў ні нот, ні дырыжорскай палачкі, а дырыжыраваў толькі рукамі і

пальцамі» [3, с. 30]. Неабходна падкрэсліць, што супрацоўніцтва Кошыца з беларусамі замежжа працягвалася, калі хормайстар жыў у Нью-Ёрку. Беларускамоўная прэса міжваеннага часу рэгулярна публікавала інфармацыю пра супольныя творчыя праекты кампазітара з Рыгорам Шырмам.

Кошыц апрацоўваў беларускія народныя песні і рыхтаваў іх са сваім змешаным украінскім хорам для выступленняў у ЗША. Каштоўнымі для даследчыкаў з’яўляюцца асаблівасці творчай працы дырыжора з беларускім фальклорным песенным матэрыялам: «У адным з сваіх лістоў да Шырмы ён піша, што адной беларускай калядкай ён “хварэў” аж тры месяцы, носячы яе, як дзіцё, пад сэрцам, пакуль урэшце не “спарадзіў” у свет да новага мастацкага жыцця... Што ж дзіўнага, што такі падыход да працы, такі рэлігійны настрой мастака, такое высокае ўзрушанне яго душы ў творчасці – спараджаюць, праўда, з паўнацэннага, вялізнай красы, “сырца” народнай песні – творы выняткавай мастацкай сілы, характара і цэннасці!» [6, с. 53]. Зразумела, што творчыя пошукі ўкраінскага кампазітара і хормайстра стымулявалі музычныя колы беларусаў метраполіі і нацыянальную дыяспару. На выступленні капэлы прыходзілі беларускія эмігранты, каб адчуць Бацькаўшчыну праз знаёмыя песні і родную мову, што дапамагала ім у штодзённасці справіцца з бытавымі цяжкасцямі за мяжой.

Непасрэдны ўплыў на культурнае жыццё беларускай супольнасці замежжа аказвалі грамадскія арганізацыі. Стымулявалі творчую працу Беларускае культурна-асветніцкае таварыства ў Коўне (Літва), Беларускае рада ў Празе (Чэхаславакія), Беларускае культурнае таварыства імя Ф. Скарыны ў Празе, Беларускае культурна-асветніцкае таварыства «Бацькаўшчына» (Латвія), Беларускае таварыства «Культура» ў Буэнас-Айрэсе (Аргенціна), Беларускі нацыянальны камітэт (ЗША), Беларускае жаночае грамада ў Парыжы (Францыя). Асаблівую ролю ў арганізацыі культурных вечарын адыгрывалі жаночыя гурткі, студэнцкія суполкі і маладзёжныя аб’яднанні.

Беларускія арганізацыі пры правядзенні сваіх грамадскіх мерапрыемстваў актыўна супрацоўнічалі з украінскімі эмігрантамі. Прыкладам знакамітага творчага калектыву ў Чэхаславакіі стаў Украінскі акадэмічны хор у Празе [гл. пра гэта: 8], які выконваў на прафесійным узроўні народныя песні, а таксама займаўся пастаўнаю опер.

Беларуская народная песня дапамагала эмігрантам у краінах Паўночнай і Паўднёвай Амерыкі справіцца з акультуральным

стрэсам у перыяд складанай першапачатковай сацыяльна-псіхалагічнай адаптацыі. Жаночы гурток у Чыкага пры Беларускай нацыянальным камітэце ў ЗША арганізоўваў культурныя вечарыны, якія дазвалялі беларусам лягчэй адаптавацца ў краіне з іншымі законамі, традыцыямі, мовай, культурай. З 1934 г. у Буэнас-Айрэсе дзейнічала першая беларуская культурна-асветніцкая суполка «Беларуская Грамада», а ў 1936 г. было створана таварыства «Культура», якое налічвала больш за 180 актыўных членаў. Таварыства мела свой хор, ладзіла спектаклі і вечарыны на беларускай мове, на якіх выконвалі народныя песні і дэманстравалі камічныя сцэны вясковага жыцця на Бацькаўшчыне.

Культурнае жыццё беларускай супольнасці Латвіі адрознівалася выключнай увагай да тэатральнага і музычнага мастацтва. Беларусы Латвіі ў міжваенны перыяд сфарміравалі адметны культурна-асветніцкі цэнтр пры дзяржаўнай падтрымцы ўраду, які да дзяржаўнага перавароту 1934 г. развіваў палітыку культурна-нацыянальных аўтаномій. У пачатку 1920-х гг. беларуская грамада спрабавала арганізаваць свой тэатр у Рызе, аднак не хапіла фінансавых сродкаў, таму выступленні першых тэатральных труп доўжыліся толькі адзін тэатральны сезон. Нарэшце ў 1926 г. беларусы змаглі набыць тэатральнае памяшканне ў Рызе, пасля чаго быў арганізаваны Беларускі народны тэатр. Музычнае мастацтва беларускай дыяспары ў першую чаргу апіралася на вопыт настаўнікаў беларускіх гімназій і школ; значны ўплыў таксама аказвалі прафесійныя музыканты і кампазітары.

У 1930-я гг. арганізацыяй культурных мерапрыемстваў беларускай дыяспары ў Парыжы займалася Беларускае жаночае грамада [гл. пра гэта: 4, л. 2]. Беларускія жанчыны ў Францыі рэалізавалі свае творчыя праекты сумесна з Украінскай жаночай грамадой і Украінскім працоўным саюзам.

Нягледзячы на тое, што гістарычных крыніц пра культурнае жыццё беларускай дыяспары ў Парыжы засталася мала, на старонках прэсы сустракаецца інфармацыя пра супрацоўніцтва беларусаў метраполіі з творчай інтэлігенцыяй з ліку знакамітых эмігрантаў у Францыі. Шырма актыўна супрацоўнічаў з вучнем М. Рымскага-Корсакава, вядомым піяністам і дырыжорам Аляксандрам Грэчанінавым. «Заслужаны для беларускай музычнай культуры, слаўны кампазітар А. Грэчанінаў (некалькі год стала пражывае ў Парыжы) ужо аддаўна з энтузіязмам гарманізуе беларускую народную песню. Сёлета вясной кампазітар Грэчанінаў згармані-

заваў 10 народных песняў і апошнім часам распачаў гарманізацыю новых, з ліку 70, якія запісаў і пераслаў яму вядомы беларускі культурны дзеяч і рэгент бел. хору гр. Р. Шырма» [1, с. 182], – пісала міжваенная прэса. Актыўныя кантакты Шырмы з эмігрантамі дазвалялі кіраўніку беларускага хору спалучаць уплывы розных культур ва ўласных творчых пошуках.

Заклучэнне. Культурная дзейнасць дыяспары фарміравала пачуццё нацыянальнай годнасці, адчуванне значнасці і непаўторнасці беларускай культуры. Музычная культура беларусаў замежжа з'яўлялася адным з фактараў кансалідацыі дыяспары, выступленні творчых калектываў аб'ядноўвалі людзей. Беларуская народная песня дазваляла скараціць культурную дыстанцыю паміж эмігрантамі і дамінуючым этнасам. Сваім актыўным творчым супрацоўніцтвам з прадстаўнікамі дыяспар вылучаўся Р. Шырма, які меў заслужаны аўтарытэт у асяроддзі беларусаў замежжа.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Гарманізацыя беларускіх песняў // Калосьсе. – 1935. – Кн. 3. – С. 182.
2. Групавыя фатаграфіі ўдзельнікаў Украінскай капэлы ў г. Прага, 1920-я гг. // Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва (БДАМЛіМ). – Фонд 3. – Воп. 1. – Спр. 310. – Л. 2.
3. Наріжний, С. Украінська эміграція. Культурна праця украінської эміграції між двома світовімі вайнамі / С. Наріжні. – Львів; Кент; Острог: Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, 1942. – 372 с.
4. Фатаграфія беларускіх і ўкраінскіх жанчын на вечарыне Беларускай жаночай грамады ў Парыжы // БДАМЛіМ. – Фонд 3. – Воп. 3. – Спр. 128. – Л. 2.
5. Хроніка беларускага жьцця ў Латвіі // Беларуская школа ў Латвіі. – 1932. – № 1. – С. 160-162.
6. Чэмер, У. Новыя гарманізацыі беларускіх песняў у выкананьні хору Р. Шырмы / У. Чэмер // Калосьсе. – 1939. – Кн. 1. – С. 52-54.
7. [Я. Ш.] Павал Пракапеня / Я. Ш. // Калосьсе. – 1937. – Кн. 2. – С. 120-121.
8. Ukrajinský akademický chor // Archiv hlavního města Prahy. – Fond: Spolkový katastr. – Signature: XII/0233.

Summary

The article analyzes the role of music culture in the process of consolidation of the Belarusian diaspora in Czechoslovakia, Latvia, Lithuania, France, Argentina and the USA in the interwar period. Belarusian folk song contributed to the complex process of social and psychological adaptation of emigrants.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 14.04.2021